

**ОСОБЛИВОСТІ СКУЛЬПТУРНО-АРХІТЕКТУРНОГО
ОЗДОБЛЕННЯ ФАСАДІВ МАРІЇНСЬКОГО ПАЛАЦУ**

У статті висвітлюються питання синтетичного поєднання мистецтва скульптури та архітектури на основі оздоблення фасадів Маріїнського палацу. Розглядаються характерні особливості, притаманні будівлі – перлині садово-паркової архітектури України у декоративному прикрашанні скульптурою фасадної частини.

Ключові слова: *архітектура, скульптура, оздоблення, фасад, палац, декор, пластика, об'єм, простір, капітель, карниз, орнамент, картуш, пілон, балюстрада, композиція, анімалістичний стиль, жанр.*

The article highlights the issue of synthetic blend of art sculpture and architecture based on facades Mariinsky Palace. We consider the inherent characteristics of the building, the jewel of landscape architecture in Ukraine decorative ornamental sculpture exterior of the building.

Keywords: *architecture, sculpture, decoration, facade, palace, decoration, plastics, volume, space, capital, cornice, ornament, cartouche, pylon, balustrade, composition, animalistic style, genre.*

Історія архітектури і скульптури невід'ємно пов'язана з походженням та еволюцією знарядь праці, предметів побуту та головним чином сакральних і побутових приміщень. Прообраз скульптури – мегалітичні спорудження – з'явилися в епоху неоліту в Західній Європі, отже, і всі ознаки художньо-естетичного підходу до будівництва, тобто виникнення зодчества. Зародки такої будівної діяльності людини з'явилися давно, коли вона прикрашала свій курінь гірляндами з квітів і гілок, або надавала йому страхітливому вигляду, розміщуючи на самій верхівці величезні роги вбитого нею звіра і викликаючи цим у присутніх певні емоції та ідеї. Але більш визначені зародки синтезу архітектури та скульптури як мистецтва виникли лише, коли з'явилися обробка металів, що переходила в художнє ремесло: залізні знаряддя, ковальський міх, гончарне коло та багато інших досягнень матеріальної культури.

Скульптура (ліплення, пластика) – самостійний вид образотворчого мистецтва, в якому знаходить відображення життя людини або тварин в об'ємно-просторовому зображенні. Об'ємно-просторові риси скульптури найближчі до архітектури. Твори, виконані в скульптурі, мають об'ємний тривимірний вимір. Такі самі ознаки відображення об'єму у просторі (висоту, ширину, довжину) мають і об'єкти архітектури на відміну від живопису та графіки, які на картинній площині мають лише ширину та довжину. Просторову глибину художник зображує завдяки передачі перспективних скорочень предметів. У практичній діяльності у створенні того чи іншого монумента – скульптор і архітектор працюють у тісному контакті як співавтори. Скульптор і архітектор разом вирішують низку складних просторових проблем та образних рішень монумента, що вимагають від авторів сміливих композиційно-пластичних знахідок, застосування найновіших матеріалів.

Скульптура, як і всі інші види образотворчого мистецтва, повинна мати високу культуру виконання, виражати тонкий художній смак автора, а також відзначатися такими естетичними рисами, як цілісність, гармонійне поєднання, краса тощо. Сучасній скульптурі притаманні, поряд із пластичними рішеннями, як правило, соціальні, психологічні, гуманістичні проблеми, а також плідні зв'язки з практикою містобудівництва та іншими видами образотворчих мистецтв. В останні роки у скульптурі зростає потяг до безперервного оновлення виражальних засобів.

Але в усі епохи в усіх художніх стилях існувала декоративна скульптура, пов'язана з архітектурою, яка мала функцію прикрашання певної будівлі або архітектурного комплексу. Усім відомий вислів Вері Мухіної про те, що двадцять пам'ятників на набережній можуть знищити всяку ідею, а двадцять декоративних скульптур можуть створити урочистий хоровод.

До декоративної скульптури належать статуї і рельєфи, не позбавлені самостійного значення, але такі, які являють собою частину архітектурних ансамблів або потрібні для прикраси міських майданів і вулиць, інтер'єрів будівель, парків. До неї відноситься також скульптурна орнаментация на будівлях – ліпні, відлиті й чеканні прикраси, надвратні герби, маскарони, тобто рельєфи у вигляді фантастичних масок людей, тварин та статуї, що несуть функції допоміжних архітектурних елементів. Все це ми бачимо, описуючи декоративно-скульптурне убранство будівлі Маріїнського палацу. Вона прикрашає портали та входи, арки та дах палацового комплексу.

У скульптурному декорі будівлі Маріїнського палацу велику прикрашальну роль відіграє квітково-рослинний орнамент, вдало поєднаний з елементом мушлі та макаронами. Скульптури ваз, якими

прикрашений дах палацу, також оздоблені декоративним квітково-рослинним орнаментом. Практично вся будівля підпорядкована певному орнаментальному ритму.

Орнамент, який часто використовується в архітектурі, має багато переваг перед іншими засобами образного вираження, бо здатний передати багато складних ідей і нести велике змістовне навантаження. Слово "орнамент" походить від лат. *ornamentum* – краса. Орнамент – це суцільні візерунки, що складаються з окремих елементів і частини візерунка, які мають свої художні властивості. Орнамент – один із засобів художньої виразності. Для орнаменту в архітектурі специфічна його умовність, він за своєю природою не може бути натуралістичним. В основному орнамент бере участь в архітектурній споруді як елемент композиції і як засіб художньої виразності.

Протягом багатьох століть у різних країнах Європи та Азії орнамент, що використовувався в архітектурі, відбивав одну найпоширенішу тему: нескінченного круговороту природи і життя, так звана тема "вічного відродження". Мотив цього орнаменту, скомпонований із пальмет і лілії, називається анфелієм. У менш розвинених формах він зустрічається ще в архаїчних капітелях. Орнамент поділяють на класичний, геометричний, рослинний, ритмічний тощо. Орнамент, що використовується в архітектурі, називається скульптурним. Він об'єднує терміном "ліщина" карнизи, фронти тощо. Скульптурний орнамент, органічно поєднуючись з архітектурою, збагачується сучасними формами, здатний допомогти сучасному архітекторові підвищити пластику і витонченість споруди. З його допомогою можна виразити будь-яку найскладнішу сучасну символіку у найрізноманітніших і сучасних формах. Обидва фасади Маріїнського палацу демонструють всі кращі можливості скульптурно – архітектурного орнаменту набутого мистецтвом за багато віків.

Архітектура за всіх часів була синтетичним мистецтвом, що поєднувало утилітарні й художні функції споруджень. У синтезі архітектури з образотворчими мистецтвами в різні історичні періоди живопис, скульптура й декоративні елементи благоустрою грали більшу або меншу роль. Стиль бароко, у якому вирішені фасади Маріїнського палацу, примітний тим, що домінуючу роль у ньому серед всіх видів мистецтв відіграє архітектура. Однак образотворчі мистецтва, повністю підлеглі архітектурі, часом мали настільки велике значення, що візуально, здавалося, переважали, як, наприклад, у пізньому різновиді бароко – "рококо". Маріїнський палац у м. Києві чудовий тим, що як і в часи першого автора палацу В.В. Растреллі, так і в період К.Я. Маєвського, декоративне оздоблення його фасадів відрізнялося пластичним багатством і в той же час помірною розмаїтістю декоративних елементів.

Як уже вказувалося, до нашого часу фасади дійшли в інтерпретації академіка архітектури К.Я. Маєвського. На підставі наявних історичних і іконографічних матеріалів (креслення К.Я. Маєвського, фотографії кінця XIX – поч. XX ст.) фасади палацу й флігелів відновлені в повній відповідності до авторського задуму і фактичного їх стану на кінець XIX ст. Особливе місце в цих роботах займає відтворення втрачених скульптурних композицій.

На фронтоні північно-західного фасаду розташовувалася скульптурна композиція "Шляху, що несуть картуш". Дотепер зберігся тільки картуш в обрамленні орнаменту з гілок, дві фігури шляху втрачені. Для відтворення групи підібрані історичні матеріали, включаючи аналогії, виконане обмірвання фронтона й креслення-малюнок фронтона з ескізно нанесеними на нього фігурами шляху, а також шаблон правої фігури. Керування справами Ради Міністрів УРСР направило Міністерству культури УРСР замовлення на відновлення композиції. Роботи повинні бути закінчені в 1982 р.

Дуже цікаво представлений у декоративній скульптурі палацу жанр, присвячений зображенню тварин, що називається анімалістичним (від латинського слова *animal*, тобто тварина). Можна зазначити, що скульптор-анімаліст, що створив маріїнських левів з шаром, жваво підгледів загальний склад рухів тварини, його характер, силу, спритність та грацію. Історично вважалося, що скульптурні зображення лева є алегорією сили і влади та існують у багатьох палацових ансамблях західної Європи, Росії та України.

Замість фігур собак у сходів паркового фасаду, видимих на одній зі старих фотографій, були поставлені фігури левів – сюжету, типового для палацово-паркового ансамблю. Скульптурне зображення левів встановили на пілонах сходів у центрального ризаліту північно-західного фасаду. Збереглися фотографії паркового фасаду Маріїнського палацу, датовані кінцем XIX ст., і початком XX ст. На які на пілонах центральних сходів, по двох сторонах від входу в палац на I поверсі видні фігури собак, за свідченням газети "Киянин за 1885 р. № 181 – зліпок із сестера Олександра II, при якому палац був відновлений. Сторожові собаки значно менш розповсюджені сюжет в оформленні фасадів, чим леви й практично що не зустрічався в Росії XVIII – XIX ст.

В архітектурі парадних резиденцій, вілл і суспільних будівель велике поширення одержали левині пари, встановлені симетрично в під'їздах, по сторонах сходів, головних входів палаців. Скульптури левів, у поданнях XVIII – XIX ст., надавали вродистість і імпазантність будівлі, символізували силу й могутність власника й держави. Декоративні якості фігури лева – виразний силует, потрійне мускулисте тіло, велика, з великою гривою голова, грали не останню роль. Леви, як елемент декоративної скульптури на фасадах будівель, прийшли у Росію з Італії. У першій третині XIX ст. одержали широке поширення статуї левів у Петербурзі, з бронзи й чавуну (Набережна Червоного флоту, вул.Декабристів,12, особняк Строганових, Вороніжінських колонади, палац у Павловському, Академія Мистецтв у Петербурзі й багато ін.).

На підставі вивчення аналогій для Маріїнського палацу запропонована скульптура "Лев з кулею" (правий і лівий варіант – по двох сторонах від входу). Леви стоять на бічних пілонах на додатко-

вому плінті, голови тварин трохи підняті, одною лапою вони опираються на кулю. Для визначення точних розмірів скульптур було зроблено кілька малюнків на картоні в натуральну величину – плоских шаблонів. Після приміряння їх по місцю майбутньої установки прийнятий зразок разом з іншою документацією (креслення й фотографії) був відправлений на підприємство-виготовлювач Експериментальну виробничу майстерню Українського спеціального науково-реставраційного управління. У вересні 1931 р. "Леви з кулею" були встановлені на пілони сходів і пофарбовані після попередньої шпаклівки фарбою "Фасадекс".

Відбулося ретельне відновлення аттика-балюстради. Тому що конструкції балюстради більше інших частин у будівлі піддаються атмосферним впливам (дощі, сніг, зледеніння), а також сильно постраждали в період Великої Вітчизняної війни, первісні архітектурні форми аттика до нас майже не дійшли. Обміряні й обстежені ділянки відносяться до післявоєнного ремонту 1946–1948 рр. Виключення становлять декілька керамічних ваз на стовпчиках балюстради, датовані 1868–1871 рр. Судячи зі збережених старих фотографій, відновлені в 1946–1948 рр. ділянки балюстради зберегли свій первісний вигляд, однак відновлення було проведено не повною мірою, а тільки над центральним обсягом головного корпусу й на фасадах флігелів, що виходять на Радянську площу. Три типи ваз, раніше стовпчики, що прикрашала балюстради, поміняли свої первісні місця й встановлені довільно.

Відповідно до проекту реставрації балюстрада-аттик відновлений у повному обсязі у відповідності з авторським задумом на всіх будівлях комплексу. 90% всіх збережених архітектурних і конструктивних її елементів перебували в поганому стані (прогини несучих балок, наскрізні тріщини стовпчиків і балясин). Тому одночасно з відтворенням втрачених ділянок зроблена повна заміна існуючих. Декоративні вази й кулі на аттиках ризалітів розставлені згідно з історичними даними. Нові вази виконані з пластмаси по з тарним керамічним зразкам, кулі-вибивач із міді. Всі елементи із цегли оштукатурені; з бетону, пластмаси й мідного аркуша – пошпакльовані й пофарбовані фарбою.

Всі площини фасадів і декор розчищені від фарбувань і ослабілої штукатурки. Там, де декор ослабшав і мав ушкодження, він укріплений або замінений (лиштва, гірлянди, маскарони, медальйони). Після попередньої шпаклівки фасади пофарбовані фарбою "Фасадекс" – два рази по виданих паспортах: площини стін – бірюзовий колір; декор (лиштва й ін.), 1 поверх основної будівлі – світлий жовтоохристій; цоколь – сірий.

Отже, ми можемо підсумувати, що на фасадах відновлені аттик-балюстради, площини фасадів розчищені від фарбувань і застарілої штукатурки, реставровано ліпний декор. Останнім архітектурним елементом, що завершив відтворення декору фасадів, було розміщення одноріжкових ліхтарів на консолях: по одній з кожної сторони трьох входів у південно-східній стіні будівлі й одного входу в північно-західній стіні. Ліхтарі виготовлені за зразком існуючих на центральних пілонах огорожі південно-східного двору. На сьогодні відбуваються процеси нової сучасної реставрації всього комплексу Маріїнського палацу, що дасть можливість оновлення та збереження унікальних архітектурно-скульптурних фасадів будівлі.

Використані джерела

1. Листопад О. Таємниці Президентського палацу: [Марійський палац – історія, екскурс, огляд внутр. залів, арх. Б. Растреллі] / О. Листопад // Столиця. – 2003. 19-25 верес. (№38). – С. 12.
2. Лунц Л.Б. Городское зеленое строительство / Л.Б. Бунц. – М.: Стройиздат, 1974. – 280 с.
3. Маликов Д. Поляки в давньому Києві; Поляки в старому Києві; Поляки в Києві у XX столітті: 3 нагоди Року України в Польщі / Д. Малаков // Столиця. – 2005. – 29 КВІТ.-5 трав. (№17). – С. 28: іл.; Столиця. – 2005. – 6-12 трав. (№18). – С. 28: іл.; Столиця. – 2005. – 17-23 черв. (№24). – С. 28: іл.; Столиця. – 2005. – 24-30 черв. (№25). – С. 28: фото.
4. Марійський палац закриють на реконструкцію, а резиденцію глави нашої держави розмістять в Будинку з химерами на Банковій // Хрещатик. – 2005. – №58. – 21 квіт. – С. 1.
5. Марійський палац очікує реконструкція // День. – 2002. – №160. – 5 верес. – С. 6.
6. Махун С. "Кто более матери истории ценен"? [Будинок на Банковій, 11 та Марійський палац в історії України та Києва] / С. Махун // Дзеркало тижня. – 2005. – №22. – 11 черв. – С. 2.
7. Николаевская З.А. Водоемы в ландшафте города / А.З. Николаевская. – М.: Стройиздат, 1975. – 199 с.
8. Ніколаєнко Р. Марійський палац потребує реставрації : [3 історії буд-ва палацу, архіт. Растреллі] / Р. Ніколаєнко // Веч. Київ. – 2003. – №63. – 7 трав. – С. 2.
9. Ніколаєнко Р. Палац тріщить по швах. Чому затримується реконструкція Марійського [палацу]: [Побудований у стилі бароко у 1750-1755 рр. за проектом Б. Растреллі, відбудований у 1945-1949 рр., а через 30 років – відреставрований] / Р. Ніколаєнко // Веч. Київ. – 2004. – №82. – 8 черв. – С. 1, 5.